

INTERPRETACIJA I PROMOCIJA KULTURNE BAŠTINE BAČKIH HRVATA ŠOKACA

Damir Demonja¹, Vladimir Stojanović²

Uvod

Šokački Hrvati, kao etnička skupina, osim prostora između Drave, Save i Dunava, nastanjuju bačku ravnicu duž Podunavlja. Nakon Prvog svjetskog rata granica je razdvojila šokačka naselja u Podunavlju, no najveći njihov broj ostao je u zajednici Južnih Slavena (Sekulić, 1991). Na prostoru Podunavlja, tijekom stoljeća, šokački Hrvati stvorili su svoju specifičnu kulturu, sačuvanu do danas, a koja je vidljiva u njihovim pjesmama, plesovima, usmenoj predaji, te pokretnoj i nepokretnoj materijalnoj baštini (Stojanović, Besermenji, 2019).

Zajednicu šokačkih Hrvata u bačkom Podunavlju povezuje kultura, očuvanje baštine i turizam. Materijalno nasljeđe šokačkih Hrvata, posljednjih desetljeća, najvidljivije je u koncepciji etno-kuća, odnosno u osmišljavanju, provedbi i održavanju ovakvog koncepta tog dijela nasljeđa. Koncept etno-kuća prisutan je i u baštini drugih naroda na području Bačke, a važan je jer dovodi u uzajamnu vezu identitet, tradiciju, baštinu i razvoj turizma, jer je veći dio tog nasljeđa u turističkoj ponudi onih općina u kojima su takvi sadržaji prisutni. Ovo je posebno važno i dalekosežno u

1 dr. sc. Damir Demonja, Institut za razvoj i međunarodne odnose, IRMO, Zagreb, ddemonja@irmo.hr.

2 prof. dr. sc. Vladimir Stojanović, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, vladimir.stojanovic@dgt.uns.ac.rs.

smislu čuvanja i predstavljanja sveukupne baštine bačkih Hrvata Šokaca, jer čuvanjem, proučavanjem, zaštitom i prezentacijom kulturnog nasljeđa, čuva se i lokalni identitet i stvaraju uvjeti za dodatni razvoj turizma, pa tako i za održivost (Krivošejev, 2011). Posebno je važno da se poštivanjem ovih socio-kulturnih kapaciteta ne narušava način života, kultura i identitet lokalne zajednice (Stojanović, 2023). Naposljetku, treba imati na umu da su identitet, kultura i nasljeđe uvijek u prvom planu definiranja turizma i njegovih posebnih oblika, osobito kulturnog i ruralnog turizma. To je sve zajedno važno za ukupni identitet destinacija, zajednica ili pojedinaca, a u ovom našem primjeru za identitet zajednice šokačkih Hrvata u bačkom Podunavlju. Identitet ove zajednice osobito se manifestira upravo kroz etno-kuće, koje su izvrsni primjeri ruralnog turizma na tome području, koji u prvi plan, između ostalog, stavlja i ističe: autentičnost ambijenta, gostoljubivost, povezanost s lokalnom zajednicom, tradicionalnom kulturom, kao i kulturne elemente poput folklora, nasljeđa i običaja (Demonja i Ružić, 2010).

Odnose identiteta, kulture i turizma šokačkih Hrvata u bačkom Podunavlju treba sagledavati u okviru šireg, prostranijeg multikulturalnog prostora Bačke i Vojvodine. Šokački Hrvati u bačkom Podunavlju potpuno su uključeni, uklopljeni u društvo, sudjeluju u njemu, ali nisu izgubili svoje posebnosti (Stojanović, Besermenji, 2019).

Nasljeđe Hrvata Šokaca u bačkom Podunavlju

Nasljeđe šokačkih Hrvata u bačkom Podunavlju potvrđuje znatan broj primjera vrijedne nematerijalne i materijalne baštine, umjetničkih djela slikarstva i skulpture, kao i više sakralnih građevina s kvalitetnom unutarnjom opremom, te brojni primjeri sakralne javne plastike od kojih su najdojmljiviji križni putevi, raspela i poklonci. Poseban segment materijalne baštine, one etnografske, čine, već spomenute, etno-kuće, kao sveobuhvatni spomenari izvornosti, sjećanja, ali i kao mjesta-putokazi, kao točke kulturnog i ruralnog turističkog razvoja, što otvara mogućnosti za nastavak njihova života kroz čuvanje, održavanje i stalnu sustavnu brigu. Nematerijalna baština bačkih Hrvata vidljiva je u načinu života i običajima. Oni se njeguju i „žive“ u brojnim kulturno-umjetničkim društvima, koja svojim radom i aktivnostima čuvaju i pokazuju način života i rada šokačkih Hrvata kroz povijest do današnjih dana (Sekulić, 1991).

Umjetnost

U skupini sakralnih djela sa spomeničkim obilježjima evidentirani su brojni slikarski i skulptorski radovi nastali prisustvom šokačke zajednice, koji su

se javljali u razdoblju od ranog 18. do 20. stoljeća. Autori tih radova bili su manje-više poznati umjetnici podrijetlom iz lokalnih sredina ili su dolazili iz Pešte i drugih velikih centara. U Bačkom Bregu to su Franciscus Falconer i Mathias Hanisch, u Bačkom Monoštoru Mathias Hanisch i Ilija Lončarević, u Baču Paulus Senser, József Pesky i Johan Fertl (Korhecz Papp, 2015). Osim slika, koje su stvarali spomenuti umjetnici, tu su i brojni drugi skulptorski radovi, poput oblikovanja propovjedaonica i drugih dijelova unutrašnjosti u crkvama, koji, u umjetničkom smislu, predstavljaju najvrjednije domete nasljeđa u selima šokačke zajednice u Bačkoj. Činjenica je da spomenuti umjetnici nisu bili rođenjem ili podrijetlom Šokci, ali je isto tako i neosporno da je šokačka zajednica sa svojom vjerskom pripadnošću omogućila stvaranje i nastajanje brojnih slikarskih djela koja ukrašavaju šokačke crkve u Bačkoj.

Osim kapele na groblju u Bačkom Monoštoru, posvećene Svetom Adalbertu i podignute 1907. godine u neogotičkom stilu, na ovom, ali i ostalim grobljima te u drugim dijelovima naselja, u Bačkom Bregu, Sonti, Baču, Vajskoj, Bođanima i Plavni, podignuti su i križni putevi. Od svih križnih puteva posebno privlači pozornost onaj u Bačkom Monoštoru kod kojega se na postajama križnoga puta pojavljuju natpisi na šokačkoj ikavici. Naposljetku, u ovoj skupini nasljeđa nalazi se velik broj raspela, skulptura, križeva krajputaša ili poklonaca kako u samim šokačkim naseljima, tako i u njihovim pojedinim dijelovima.

Tradicijska baština: etno-kuće i ostali objekti etnografske arhitekture

U Rezervatu biosfere „Mura-Drava-Dunav“ pet naseljenih šokačkih mjesta ima za posjetitelje otvorene šokačke etno-kuće, i to u: Bačkom Bregu, Bačkom Monoštoru, Sonti, Baču i Vajskoj. Etno-kuće bačkih Hrvata u nabrojanim naseljima, prema vlasničkim pravima, prilično se razlikuju. Neke su u vlasništvu kulturno-umjetničkih društava, poput onih u Bačkom Bregu (Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo „Silvije Strahimir Kranjčević“), Sonti (Kulturno-prosvjetna zajednica Hrvata „Šokadija“) i Vajskoj (Hrvatska kulturna udruga „Antun Sorg“). Druge su u privatnom vlasništvu, one u Bačkom Monoštoru (Jelisaveta Eržika Bešenji) i Baču (Stanka Čoban), te predstavljaju i privatne inicijative (Stojanović i Besermenji, 2019). Zajedničko je svim tim objektima da je svaki od njih rezultat pokušaja očuvanja kulture, tradicije i baštine Hrvata u Bačkoj, kao i inicijativa razvoja kulturnog i ruralnog turizma.

Potencijal institucije etno-kuće u očuvanju baštine, kulture i identiteta Hrvata Šokaca i više je nego uočljiv. One su već sada lokalni centri u kojima se, posjetiteljima iz samih sela, neposrednog okruženja ili udaljenijih krajeva, predstavlja materijalno i nematerijalno nasljeđe ove zajednice. Uočljivo je, također, da mnoge od etno-kuća u svojim zbirkama čuvaju vrijedne izložke (izložbene predmete) iz povijesti sela, koji bi, vjerojatno, u nekoj drugoj situaciji bili izgubljeni, zaboravljeni i bez mogućnosti da pronađu svoj put do lokalnih muzeja. Vlasnici etno-kuća, bez obzira jesu li fizičke osobe ili kulturno-umjetnička društva, spremni su preuzeti odgovornost za očuvanje nematerijalne baštine, kroz organizaciju manifestacija i drugih događaja. Gotovo svaka od tih etno-kuća predstavlja i poziv na očuvanje lokalne šokačke kulture u bačkom Podunavlju.

Kao poseban segment nasljeđa ističe se i etnografska arhitektura koja je, osim što se može vidjeti i doživjeti u etno-kućama, još uvijek prisutna u svim spomenutim naseljima. Isto tako, činjenica je da se ovakvi objekti, nezaštićeni i dotrajali, ruše i nestaju pod pritiskom suvremenog života i nedovoljno razvijene svijesti o očuvanju nasljeđa.

Kada je riječ o pojavi ovakvih kuća na prostoru koji nastanjuju Šokci, onda korijene nastanka tradicionalne šokačke kuće treba tražiti u vremenu kolonizacija tijekom 18. stoljeća. U prvoj fazi kolonizacije, od 1749. do 1762. godine, doseljenici su o vlastitom trošku gradili male kuće od nabijene zemlje, s trščanim krovovima. U drugoj etapi, od 1763. do 1772. godine, gradila su se dva tipa kuća, velike i male, koje su podizane širom Bačke (Lotz, 1929). Velika kolonistička kuća sastojala se od sobe, kuhinje i komore. Imala je troja vrata i tri prozora. Jedna vrata vodila su iz dvorišta u kuhinju, a preostala dva u sobu i komoru. Od ukupno sedam greda, konstruirani krov je bio dvoslivni i redovno je pokrivan trskom. Mala kolonistička kuća imala je samo sobu i kuhinju, dvoja vrata, dva prozora i pet greda. Za gradnju su kolonisti dobivali zajam, koji su dijelom morali vratiti, a djelomično im je otpisan.

Šokci imaju svoje mjesto i ulogu u ovom kolektivnom nasljeđu temeljenom na podizanju i izgradnji, što pokazuje I. Andrašić koji u svojoj knjizi „Izgradnja kuća nabijača u Sonti u XX stoljeću“ (Andrašić, 2010) detaljno opisuje postupak izgradnje tradicionalnih kuća, a zatim alate i materijale koji se koriste u izgradnji, izradu i dimenzije građevinskih elemenata. Također, ovdje je opisana i svakodnevica života koji je povezan s kućom, kao mjestom stanovanja, i događaji koji su karakteristični za izgradnju tradicionalne kuće nabijače. Naposljetku, autor je dosljedno naveo rječnik manje poznatih šokačkih riječi koje su u vezi s tradicionalnom kućom, npr.

banak, cimernan, gank, vraca i slično, predstavljajući je tako kao jednu od centralnih tema u identitetu šokačkih Hrvata. Knjiga dobiva na svom značaju u trenutku kada je broj kuća nabijača u šokačkim selima sve manji, jer je ovaj segment baštine sve više ugrožen. Sačuvani primjeri starih šokačkih kuća još su uvijek na potezu područja Rezervata biosfere „Mura-Drava-Dunav“ evidentirani i sačuvani u naseljima: Bački Breg, Sonta, Bođani i Plavna.

Pokretno kulturno nasljeđe

Jedan od najvrjednijih i najmanje poznatih detalja šokačkog nasljeđa uočljiv je u pokretnom kulturnom nasljeđu (nošnja, alati, pokućstvo), koje se čuva u privatnim zbirkama i izvan pogleda javnosti. Mnoštvo privatnih zbirki trebalo bi evidentirati i bolje proučiti, posebno zato jer su vlasnici spremni pokazivati ih istraživačima i zainteresiranim posjetiteljima, a što bi u budućnosti moglo bolje i više pomoći u njihovom očuvanju i prezentaciji. Kao najvrjedniji detalji tih zbirki su tkanina i šokačka nošnja.. Ovakve zbirke privatno su sačuvane u obiteljima Ane Mihaljev (Sonta), Miloš Miloša (Sonta), Ruže Silađev (Sonta) i Darija Bošnjaka (Vajska), ali i u brojnim drugima. Naposljetku, najobimnija i najznačajnija ovakva zbirka nošnji čuva se u Franjevačkom samostanu u Baču, gdje je u ormarima u nekoliko prostorija zastupljen veliki fond nošnji iz svakog od sedam navedenih šokačkih naselja.

Jedan dio nasljeđa Hrvata Šokaca na području Bačke i Rezervata biosfere „Mura-Drava-Dunav“ najviše je raspršen i nalazi se mahom izvan ovih naselja u kojima žive Šokci. Riječ je o dokumentarnoj građi u arhivima i muzejima, od kojih su tek djelomično otkriveni fragmenti i to u Arhivu Vojvodine u Novom Sadu, Arhivu Kaločke nadbiskupije u Kaloči (Kaloča) i Etnografskom muzeju u Budimpešti. U Arhivu Vojvodine se, tako, čuva plan župnog dvora u Sonti, u Kaloči plan i detalji podizanja dva raspela u Sonti, a u Etnografskom muzeju u Budimpešti kolekcija arhivskih fotografija Šokaca u nošnji (Bački Breg, Sonta, Bođani, Plavna), snimljena krajem 19. stoljeća za potrebe tzv. Milenijske proslave. Za detaljnije proučavanje ove građe potrebno je dodatno vrijeme i godine istraživanja kako bi se stekao bolji uvid u povijest i tradiciju Šokaca na području Bačke.

Šokački Hrvati i Rezervat biosfere „Mura-Drava-Dunav“

Na ovome mjestu ističemo da je zajednica šokačkih Hrvata važna u mozaiku

ukupne baštine i čitavog Rezervata biosfere „Mura-Drava-Dunav“. Rezervati biosfere predstavljaju važnu globalnu inicijativu koju je pokrenuo UNESCO s ciljem promoviranja zaštite prirode uz osiguranje njezinog održivog korištenja. Oni imaju višestruke funkcije, među kojima su i one koje ističu zaštitu biološke i kulturne raznolikosti. Kulturni krajolici i dobra bitan su dio rezervata biosfere, budući da su rezultat interakcije između ljudi i prirode, iako im se ne posvećuje dovoljna pozornost. Status rezervata biosfere usmjeren je ka uravnoteženju očuvanja prirode i održivog razvoja uz aktivno sudjelovanje lokalne zajednice. Njihov je cilj podjednako zaštititi prirodnu i kulturnu raznolikost, a istovremeno među lokalnim stanovništvom promicati gospodarski razvoj koji potiče kulturnu raznolikost (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375692/PDF/375692eng.pdf.multi>). Povijesne i kulturne vrijednosti krajolika unutar rezervata biosfere mogu biti od velike važnosti i utjecati na razinu atraktivnosti rezervata, pri čemu su ključne perspektive lokalnih zajednica i njihovih dionika.

Područje „Mura-Drava-Dunav“ UNESCO je 2021. godine proglasio prvim prekograničnim rezervatom biosfere koji obuhvaća teritorij pet država: Austrije, Slovenije, Mađarske, Hrvatske i Srbije, te površinu od 931.820 ha. Ovo područje uključuje najveći i najbolje očuvani riječni sustav u centralnoj Europi (<https://www.unesco.org/en/mab/wnbr/about>). U Srbiji je, četiri godine ranije na istom teritoriju koji pokriva Rezervat biosfere „Mura-Drava-Dunav“, proglašen Rezervat biosfere „Bačko Podunavlje“ površine 176.636 ha. Ova je regija poznata po svojim netaknutim prirodnim vrijednostima u plavnoj ravnici duž rijeke Dunav. Rezervat biosfere obilježava i izuzetna kulturna raznolikost u kojoj šokačka zajednica ima zapaženo mjesto, s obzirom na ulogu koju rezervati biosfere imaju u razvoju turizma na globalnoj razini. Stoga bi buduće inicijative razvoja kulturnog turizma na temelju šokačkog nasljeđa trebalo povezivati s ovim važnim UNESCO-vim međunarodnim statusom.

Zaključak

Kako bi vrijedna, raznovrsna i brojna baština, materijalna i nematerijalna, šokačkih Hrvata postala vidljivija, potrebna je njezina sustavnija profesionalna, dakle znanstvena i stručna obrada, posebno kroz znanstvene i stručne radove, te knjige, kao i izraziti je animiranje javnosti predstavljanjem obrađenog nasljeđa putem promocija, tribina, okruglih stolova, radionica, stručnih i znanstvenih konferencija, web stranica i društvenih mreža. Veću vidljivost u javnosti ova bi baština mogla dobiti popularizacijom putem

putopisnih televizijskih i radijskih priloga i reportaža, ili, pak, onih novinskih, te kroz društvene mreže. No, ono što je u svemu vrlo bitno je kontinuirana prisutnost u javnosti svih tema koje se tiču šokačkih Hrvata, kulturnih, političkih, vjerskih i svih drugih, a u čemu osobito pridonose aktivnosti Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata u Subotici, profesionalne ustanove u kulturi vojvođanskih Hrvata utemeljene na državnoj razini, koja se brine za očuvanje, unaprjeđenje i razvoj kulture hrvatske manjinske zajednice u Vojvodini (<https://www.zkvh.org.rs/>). U Hrvatskoj, brigu o vojvođanskim Hrvatima preuzela je Hrvatska Matica iseljenika, kojoj je zadaća očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta, materinskoga jezika i običaja Hrvata koji žive izvan Republike Hrvatske (<https://matis.hr/>). U svojim aktivnostima koje se tiču vojvođanskih Hrvata obje spomenute institucije, važne, nužne i djelotvorne u današnjim okolnostima, odgovarajućom brigom i dinamikom, konkretno djeluju u sustavnom informiranju javnosti o važnim životnim, kulturnim, odnosno identitetskim segmentima zajednice Hrvata kako u mjestima njihovog života u Vojvodini, tako u Hrvatskoj i drugdje u inozemstvu.

Reference

- Andrašić, Ivan. 2010. Izgradnja kuća nabijača u Sonti u XX stoljeću. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata
- Demonja, Damir i Ružić, Pavlo. 2010. Ruralni turizam u Hrvatskoj s hrvatskim primjerima dobre prakse i europskim iskustvima. Zagreb: Meridijani.
- Hrvatska Matica iseljenika. <https://matis.hr/>. (21.5.2024.).
- Korhecz Papp, Zsuzsanna. 2015. Pest-budai mesterek oltárképei a Délvidéken (1720–1850).
- Krivošejev, Vladimir. 2014. Upravljanje baštinom i održivi turizam. Valjevo-Beograd: Narodni muzej Valjevo, Artis centar Beograd.
- Lotz, Friedrich. 1929. Aus die Vergangenheit der Gemeinde Odžaci. Novi Vrbas.
- Sekulić, Ante. 1991. Bački Hrvati – narodni život i običaji. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Stojanović, Vladimir; Besermenji, Snežana. 2019. Etno-kuće šokačkih Hrvata u bačkom Podunavlju: Od očuvanja identiteta do turističke ponude. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 11, 207-220.
- Stojanović, Vladimir. 2023. Turizam i održivi razvoj. Novi Sad: Departman

za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički
fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.

UNESCO. Man and the Biosphere Programme (MAB). What are biosphere
reserves? <https://www.unesco.org/en/mab/wnbr/about>.
(24.5.2024.).

UNESCO. 2022. Technical Guidelines for Biosphere Reserves. Paris. [https://
unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375692/PDF/375692eng.
pdf.multi](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375692/PDF/375692eng.pdf.multi). (24.5.2024.)

Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata. <https://www.zkvh.org.rs/>.
(5.5.2024.).

Nakladnik:

IRMO - Institut za razvoj i međunarodne odnose
Ulica Ljudevita Farkaša Vukotinovića 2
10000 Zagreb
www.irmo.hr

Za nakladnika:

Sanja Tišma, ravnateljica

Uredništvo:

Ana-Maria Boromisa,
Sanja Maleković,
Jakša Puljiz,
Sanja Tišma,
Aleksandra Uzelac

Lektura:

Snježana Ivanović

Grafičko uređenje:

Dragana Markanović

Ova publikacija odražava isključivo stajalište autora i Institut se ne može smatrati odgovornim prilikom uporabe informacija koje se u njoj nalaze.

Sadržaj publikacije moguće je prenositi bez prethodnog odobrenja IRMO-a pod uvjetom da se jasno i vidno navede izvor (autor, naslov, IRMO kao nakladnik te poveznica na internet stranicu objave).

Ovaj je rad nastao u sklopu projekta Međunarodne odrednice otpornog održivog razvoja (MO4R) financiranog sredstvima iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026. - NextGenerationEU. Izneseni stavovi i mišljenja samo su autorova i ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

**Financira
Europska unija**
NextGenerationEU

IRMO
Institut za razvoj i međunarodne odnose
Institute for Development and International Relations